

УДК 311: 338

А.В. Сидорова, д.е.н., проф., зав. кафедри бізнес-статистики та економічної кібернетики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ І ТРЕНДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Стаття присвячена дослідженню викликів і ризиків економічної кризи України у сучасних умовах. Поняття викликів визначено як наявність соціально-економічних проблем, ризиків – як передумови, які можуть мати значний негативний вплив у наступні роки, тренди - як довгострокові напрями, які можуть призвести до посилення ризиків. Виконано статистичний аналіз розшарування населення за рівнем доходів і витрат, демографічних показників, зайнятості й безробіття, важливих макроекономічних показників. Висвітлено можливості статистики для забезпечення подолання кризових явищ.

Ключові слова: виклики, ризики, тренди, статистичний аналіз, демографічні й соціально економічні показники.

Табл. 2, рис.1, літ.7.

А.В. Сидорова

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЫЗОВОВ И ТРЕНДОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Статья посвящена исследованию вызовов и рисков экономического кризиса Украины в современных условиях. Понятие вызовов определено как наличие социально-экономических проблем, рисков - как предпосылки, которые могут иметь значительное негативное влияние в последующие годы, тренды - как долгосрочные направления, которые могут привести к усилению рисков. Выполнен статистический анализ расслоения населения по уровню доходов и расходов, анализ демографических показателей, занятости и безработицы, важных макроэкономических показателей. Отражены возможности статистики для обеспечения преодоления кризисных явлений.

Ключевые слова: вызовы, риски, тренды, статистический анализ, демографические и социально экономические показатели.

Табл. 2, рис.1, лит.7.

Antonina Sydorova

STATISTICAL ANALYSIS OF CALLS AND TRENDS OF ECONOMIC CRISIS

The article is sanctified to research of calls and risks of Ukrainian economic crisis in modern terms. The concept of calls is certain as a presence of socio-economic problems, risks - as pre-conditions, which can have a considerable negative influence in subsequent years, trends, - as long-term directions which can result in strengthening of risks. The statistical analysis of population stratification on the level of profits and charges is executed, analysis of demographic indicators, employment and unemployment, important macroeconomic indexes are fulfilled. Possibilities of statistics for providing of the crisis phenomena overcoming are reflected.

Keywords: calls, risks, trends, statistical analysis, demographic and socially economic indicators.

Table. 2, fig.1, lit.7.

Актуальність. Сучасне суспільство країни являє собою соціально-економічну систему, в якій об'єднано різноманітні зв'язки і взаємовідносини, специфічні за своєю природою. Вони поєднують у собі загальні та специфічні форми, нові, що народжуються, та старі, що відмирають. Для сучасних економічних умов викликом економічної кризи є, по-перше, проблема нестатку факторів виробництва, по-друге, зміна економічних

відносин у суспільстві, по-третє, посилення соціально-економічних проблем розвитку країни, загрози і ризики.

Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) у 2016 р. було опубліковано Доповідь про глобальні ризики та тренди розвитку з метою розуміння проблем, що постають у світі, взаємозв'язків між ними, потенціалу їхнього негативного впливу. Наразі соціально-економічні проблеми називають «викликами», що можуть бути двоякого роду – породжені безпосередньо кризою або посилені чи істотно загострені нею. ВЕФ визначає «глобальний ризик» як передумови, які можуть мати значний негативний вплив на країни або галузі протягом наступних 10 років, а «глобальні тренди» трактує як довгострокові напрями, які можуть призвести до посилення глобальних ризиків [1].

У сучасних умовах головними проблемами й ризиками науковці вважають наступні.

Екологічна проблема й збереження навколишнього середовища для людства. Усе більше вчених доходять висновку, що екологічний виклик для всіх країн є основним.

Зростання потоків вимушених мігрантів, оскільки міграція пов'язана з цілою низкою ризиків соціальної та економічної нестабільності. У 2014 р. 59,5 мільйона осіб були насильно переміщені в світі, порівняно з 40 млн за часи Першої Світової війни.

Всесвітня проблема бідності та нерівності, поляризація доходів, розшарування верств населення за доходами.

Зростаюча проблема збереження здоров'я людства, усунення масових епідемій, збільшення тривалості життя у працездатному стані.

Загострення продовольчої проблеми у планетарному масштабі, що пов'язано з прискореним зростанням чисельності населення. За прогнозами експертів ООН, чисельність населення Землі до 2050 р. зросте від 7,380 до 9,0 млрд осіб, а тому продовольча проблема торкнеться багатьох країн.

Глобалізація расового і релігійного фундаменталізму, ризик краху національного управління. У науковій літературі і публіцистиці існує думка про те, що найбільшим викликом світові є загроза зіткнення цивілізацій – християнства й ісламу.

Глобалізація продуктивних сил. Створення всесвітньої системи супутникового та кабельного зв'язку і телекомунікації, створення єдиного світового інформаційного простору, мережі-Інтернет.

Глобалізація в галузі транспорту, яка проявляється у створенні єдиної всесвітньої транспортної мережі.

Становлення нового технологічного устрою: біотехнологія, екологічно орієнтоване виробництво, глобальні інформаційні мережі, космічні технології, виробництво конструкційних матеріалів із задалегідь заданими властивостями.

Глобальна тенденція зростання безробіття та неповної зайнятості, особливо це стосується молоді.

Зростання вразливості глобальної економічної системи перед обличчям глобальних фінансових ризиків.

Глобальні виклики пов'язані також з ціновими шоками на енергоносії.

Для України, як і для окремих країн, головними глобальними викликами і ризиками є такі, подолання яких країнами поодиночі неможливо. Вирішення глобальних ризиків лежить за межами можливостей окремих компаній, країн і, навіть, міжнародних організацій.

Теоретичною основою статті стали питання, що пов'язані зі зміною статистичної методології визначення диференціації доходів і витрат населення, а також наукові розробки щодо демографічних, соціально-економічних проблем розвитку країни таких вітчизняних учених, як Єріна А.М., Лібанова Е.М., Манцуров І.Г., Макогон Ю.В., Орехова Т.В., Саріогло В.Г. та інші.

Метою статті є аналіз кризових явищ у демографічній і соціально-економічній сферах для статистичного забезпечення розробки управлінських рішень з метою їх подолання.

Світова фінансова криза 2008-2009 рр. суттєво вплинула на погіршення всіх соціально-економічних показників країни: падіння на 15,1% реального об'єму ВВП, промислового виробництва і реальних доходів населення, значне зниження експорту та імпорту, зростання безробіття і заборгованості по заробітній платі, зростання кількості домогосподарств, котрі звернулися за субсидіями тощо.

Поступово виходячи з кризи, у 2010-2012 роках ситуація покращилась. Але вже з 2013 р. на основі співставлення макроекономічних показників, використання аналітичних розрахунків і статистичних інструментів можна довести ознаки нової системної кризи. В Україні нова системна економічна криза обумовлена низкою причин, що тривалий час складалися у національній економіці. Це уповільненість чи відсутність економічних реформ у конкретних сферах; порушення законодавства України під час приватизації; втрата колишньої технологічної бази національного господарства; технологічна деградація України й формування сировинної економіки; бюджетні проблеми і девальвація гривні, перевищення впродовж 2006–2013 рр. імпортом експорту; структурна вразливість економіки України і зниження цін на сировину на світових ринках до початку 2014 р. Ще більше поглибили кризові процеси анексія Криму і військові дії на Донбасі [2, с.10].

Майже всі означені науковцями глобальні виклики притаманні й Україні. Крім глобальних викликів і ризиків, гальмуванню соціально-економічного розвитку значний вплив спричиняють і інші проблеми. Статистика мовою цифр з застосуванням спеціальних методів дозволяє оцінити масштаби проблем, глибину падіння важливих макроекономічних показників. На сьогодні це незавершеність військових дій і невизначеність майбутнього для окремих територій на Сході України, а також пов'язана з цим проблема внутрішньо переміщених осіб. За даними Мінсоцполітики, в Україні зараз біля 1,6 млн вимушено переміщених осіб. Однак щотижня їх чисельність підвищується або скорочується, що вказує на недостатню якість обліку таких осіб, переїзди певної частини населення на українську територію для отримання пенсій і соціальної допомоги тощо. Російські ЗМІ повідомляють різні показники, приблизно про 500-700 тис. біженців, які виїхали з України в Росію. Крім того, за кордон виїхало біля 100 тис. населення України. За оцінками ООН, близько 2,2 мільйона осіб були змушені покинути свої будинки й переїхати в інші регіони України та сусідні країни.

Поглибилося розшарування населення за доходами і витратами, відбувається поляризація доходів, значно посилилася проблема бідності й злиденності. Адже ціни на товарі та послуги за 2009-2016 рр. зросли в 2,03 рази, а реальні доходи населення – тільки на 20,6% (рис.1).

Оцінки експертів ООН свідчать, що мінімальні доходи 1% найбагатшого населення, наприклад, в Норвегії у 7 разів перевищують максимальні доходи 50% менш забезпеченого населення, в Європі – в 12 разів, у США – в 24 рази, а в Україні - в 41рази.

Однак коефіцієнти квінтільної диференціації доходів домогосподарств України впродовж 2010-15 рр. не змінилися і склали 1,9, тобто мінімальні доходи 20% найбільш забезпечених домогосподарств тільки в 1,9 рази більше максимальних доходів 20% найменш забезпеченого населення [3].

Подібна ситуація в регіонах. У статистичному щорічнику «Вінниччина за 2015 р.» коефіцієнти децильної диференціації доходів и витрат домогосподарств за період 2000-2015 рр. демонструють головним чином зниження, що свідчить про скорочення диференціації доходів (табл.1).

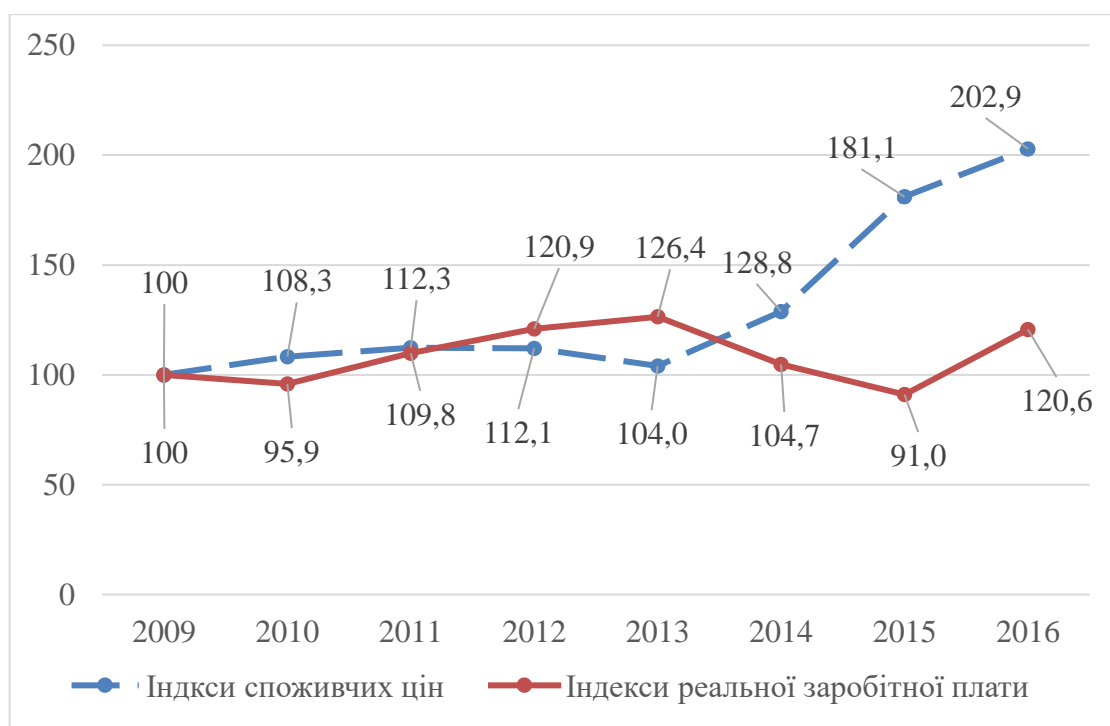

Рис.1 Динаміка індексів споживчих цін і реальної заробітної плати

Зокрема, у 2000 р. мінімальні загальні доходи 10% найбільш забезпеченого населення були в 3,5 рази більше, ніж максимальні доходи 10% найменш забезпеченого населення, у 2015 р.- в 2,5 рази відповідно.

Таблиця 1

Диференціація життєвого рівня населення Вінницької області

	Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення		Співвідношення доходів 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення		Частка населення із середніми доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, %	
	грошових	загальних	грошових	загальних	грошових	загальних
2000	5,1	3,5	8,4	5,3	62,4	62,7
2001	4,8	3,9	8,6	6,7	63,2	63,3
2002	4,3	3,2	8,0	5,5	61,0	59,6
2003	4,2	3,3	7,3	5,3	61,0	61,5
2004	4,2	3,5	7,7	6,2	64,0	62,4
2005	4,5	3,8	7,4	6,2	59,6	45,1
2006	4,3	3,8	7,4	6,4	55,3	43,3
2007	3,2	2,7	4,8	4,3	26,9	17,3
2008	3,2	3,0	7,4	6,0	14,1	6,9
2009	3,2	2,9	5,0	4,7	13,8	8,1
2010	3,0	2,5	4,8	4,3	22,1	10,0
2011	2,7	2,6	4,3	3,8	17,7	9,2
2012	2,6	2,5	3,8	3,5	17,6	6,9
2013	2,6	2,4	3,8	3,5	16,4	8,7
2014	2,5	2,4	4,1	3,5	12,1	6,7
2015	...	2,5	...	5,1	...	3,4

Джерело: [6, с.118]

Зауважимо, що нерівність у доходах - це не лише продукт ринкової економіки, а й необхідна та обов'язкова умова його ефективного функціонування, створення і підтримки дієвого механізму мотивації до праці та інвестування. Тому цілком своєчасно з метою підвищення надійності оцінювання доходів і витрат домогосподарств 01.02.2017 р. затверджено методику коригування показників життєвого рівня з метою врахування доходів і витрат найбільш забезпеченого населення за результатами державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, тобто планується вдосконалення методики оцінки диференціації населення за доходами і витратами домогосподарств. Нова Методика передбачає використання даних обстеження й адміністративних даних, а також «реалізацію спеціальної статистичної процедури – калібрацію статистичних ваг домогосподарств та осіб, які входять до їх складу з урахуванням даних Державної фіскальної служби стосовно розподілів заробітної плати платників податків з доходів фізичних осіб за регіонами» [5, с.6].

Рівень смертності населення України значно вищий (у 2016 р. склав 14,4‰, поряд з коефіцієнтом народжуваності – 10,5‰), ніж у країнах Європи (10,3‰). Якщо в країнах ЄС у 2016 р. вперше коефіцієнт смертності перевищив коефіцієнт народжуваності, то в Україні вже декілька років поспіль спостерігається така ситуація. Україна за рівнем смертності посідає 4-е місце у світі. В результаті відбувається процес постаріння населення, погіршується його структура, збільшується пенсійне навантаження на працездатне населення, втрачається потенціал нації.

Зростає безробіття та неповна зайнятість, що спонукають населення на пошук роботи на Заході, а також на виїзд за кордон. Рівень безробіття за методологією МОП у 2016 р. становив 9,3% економічно активного населення (у 2015 р. – 9,1%), у т.ч. серед молоді до 25 років – 23,0%. У той же час у країнах ЄС рівень безробіття - 8,5%, серед молоді до 25 років – 18,7% [3]. Підвищується частка молоді, яка виїжджає за кордон на навчання й прагне там залишитися після закінчення.

Відбувається поступове втрачання позицій в оновленні виробництва, занепад цілих галузей, що обумовлює невисоку продуктивність праці, а тому й низький рівень оплати праці. З вітчизняної промисловості зникли такі галузі, як мікроелектроніка, верстатобудування, приладобудування, робототехніка, автоматика. В результаті таких структурних зрушень пріоритети української економіки змістилися до продукції сировинного призначення (продукція металургійної, хімічної промисловості, сільського господарства). Сировинна орієнтація притаманна й експорту. Залишається незначною в експорті частка високотехнологічної продукції. У світовому ВВП Україні належить лише 0,08%.

Важливою проблемою є також сировинна орієнтація експорту, стрімке зростання зовнішнього боргу (113,483 млрд дол. США на 01.01.2017 р.). Значним викликом для України залишається висока залежність економіки від імпорту енергоносіїв і разом з тим вкрай низька енергоефективність. За даними світової енергетичної статистики, енергоемність ВВП України в 2,12 рази вище ніж у світі й у 3 рази вище ніж в середньому по європейських країнах (табл.2).

Більш висока енергоемність була тільки в 2015 р. в Росії. Слід зазначити, що приблизно 40-50% ВВП України знаходиться у тіньовому секторі, отже показник енергоемності, виражений в умовно-натуральних одиницях, може бути дещо завищеним. Але тіньовий сектор присутній у всіх країнах (найнижчий – 7% у Швейцарії), тому показники енергоемності можна вважати співставними.

Не виконується завдання щодо відкриття нових робочих місць. Не виконуються програми підтримки малого й середнього бізнесу, що призводить до масового закриття підприємствами своєї справи, зберігається високий податковий тиск. Це далеко неповний перелік проблем країни.

Таблиця 2

Динаміка енергоємності країн світу за 2007-2015 рр.

Країна	Енергоємність ВВП при постійному паритеті купівельної спроможності, кое/\$2005 р.								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Світ	0,172	0,168	0,167	0,166	0,162	0,159	0,157	0,153	0,149
Європа	0,120	0,119	0,118	0,120	0,113	0,113	0,111	0,106	0,105
Чехія	0,179	0,170	0,168	0,173	0,164	0,164	0,162	0,157	0,148
Німеччина	0,115	0,115	0,115	0,116	0,106	0,106	0,108	0,101	0,101
Польща	0,161	0,157	0,147	0,152	0,146	0,139	0,136	0,127	0,124
Швеція	0,149	0,148	0,143	0,151	0,144	0,146	0,141	0,135	0,127
Росія	0,337	0,328	0,335	0,341	0,343	0,340	0,331	0,329	0,337
Україна	0,391	0,374	0,372	0,414	0,375	0,363	0,338	0,331	0,316
США	0,171	0,167	0,163	0,163	0,159	0,151	0,152	0,150	0,145
Китай	0,280	0,256	0,248	0,235	0,233	0,225	0,216	0,206	0,194

Джерело: <https://yearbook.enerdata.ru/>

Суттєва роль у розробці управлінських рішень належить статистиці. Не дивлячись на те, що список проблем далеко не вичерпаний, вона дає можливість проаналізувати механізми, за допомогою яких соціально-економічні проблеми й ризики впливають на бізнес, а також підвищити рівень усвідомлення необхідності вживати відповідних заходів щодо їхнього подолання.

Вирішення проблем розпочинається саме зі статистичного аналізу викликів, тенденцій і загроз. Тому необхідний моніторинг викликів, тенденцій і ризиків в окреслених напрямках. Ця робота слугує основою для оцінки стану та виконання подальших етапів дослідження, аналізу впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на результати виробництва, визначення експортного потенціалу, встановлення закономірностей і зв'язків, виконання прогнозів, розробки стратегій і сценаріїв.

Центральною реформою в низці проблем українського уряду є децентралізація та впровадження місцевого самоврядування. З ними пов'язане проведення заходів щодо покращення умов життя населення, розвитку людського потенціалу, підвищенню ефективності виробництва. Отже, економічний розвиток, позитивна динаміка, а також забезпечення зайнятості є важливими засадами комплексного й сталого розвитку окремих громад і країни в цілому.

Необхідна співпраця між міжнародними, державними та приватними суб'єктами глобальної економіки. Вирішення глобальних ризиків в багатьох випадках лежить в межах міжнародного приватно-публічного або державно-приватного партнерства. Така співпраця вимагає визначення ключових ризиків і інтересів зацікавлених сторін та розробки програм спільних дій, направлених на подолання сучасних глобальних викликів, що постають перед суспільством.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. The Global Risks Report 2016, 11th Edition. – World Economic Forum. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/Media/TheGlobalRisksReport2016.pdf>
2. Антикризова стратегія розвитку України: соціально-економічні, фінансові та глобальні виклики: монографія/ Під заг. ред. А.В. Сидорової. – Вінниця: ДонНУ, 2016. – 328 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
5. Методика коригування показників життєвого рівня з метою врахування доходів і витрат найбільш забезпеченого населення за результатами державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. – К.: Державна служба статистики України, 01.02.2017. – 22 с.
6. Статистичний щорічник Вінниччини за 2015 р. / Державна служба статистики України. – Головне управління статистики у Вінницькій області / За ред. Ігнатова С.Н. – Вінниця, 2016. – 625 с.
7. Офіційний сайт всесвітньої енергетичної статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yearbook.enerdata.ru/>